

*Ситник О.І., к. з. н., доц.
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: sytnykuman@gmail.com*

**ВИВЧЕННЯ АНТРОПОГЕННИХ ФОРМ РЕЛЬЄФУ СТУДЕНТАМИ
ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ УДПУ ПІД ЧАС
НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ З ГЕОМОРФОЛОГІЇ**

Характерною особливістю антропогенного впливу на прилеглі території є його багатоплановість та різноманітність. Активний антропогенний вплив на навколишнє середовище призводить до суттєвих змін ландшафтних комплексів: зазнає значних змін рельєф внаслідок гірничо-видобувних робіт (виникнення великих за розміром від'ємних форм рельєфу, здійснюється вивіз і насип пустої породи за межі родовищ, що призводить до утворення териконів); відбувається перерозподіл підземного та наземного стоку внаслідок порушення водоносних горизонтів через велику глибину кар'єрів; створення шламовідводів та шламопроводів; формування дорожних ландшафтів; забруднення атмосферного повітря; значних змін зазнають також рослинні і тваринні угруповання. Діяльність людини вже не одну тисячу років є чинником рельєфотворення. Проте лише з 50-х рр. ХХ ст. намітилась, як зауважив Ф.М. Мільков, «антропогенізація» природознавчих наук, відокремились антропогенні розділи у геології, геоморфології, гідрогеології, кліматології, гідрології суші та біогеографії. Антропогенні зміни рельєфу проявляються через модифікацію природних форм рельєфу, геоморфологічних процесів і рельєфотвірних відкладів та створення їхніх антропогенних різновидів. Особливу різноманітність вони мають на території міст, у місцях добування корисних копалин тощо

Учитель географії повинен досконало знати сучасний стан географічної оболонки та окремих ландшафтів, тенденції їхнього розвитку, а також вміти

здійснювати спостереження за компонентами природи. Значну роль у формуванні професійності майбутніх вчителів відіграють навчальні(польові) практики. У ході практики здійснюється формування і закріплення професійних вмінь і навичок, які базуються на отриманих під час аудиторної роботи знаннях, що є пріоритетним у розвитку компетентності вчителя географії.

Аналіз літератури й освітнього процесу вказують на те, що практична підготовка, яка передбачена інваріантною частиною навчальних планів і реалізована у завданнях і змісті програм практик, тяжіють до когнітивності цієї форми освітнього процесу як на рівні студента, так і на рівні викладача. Це, а також протиріччя, що виникло між зростаючою роллю якості практичної підготовки студентів вищих навчальних закладів і відчутним скороченням одиниць часу на проведення практик, робить актуальною, що потребує невідкладного розв'язання, проблему реалізації науково-дослідницької діяльності студентів у процесі практичної підготовки [1, 5, 6]. Для актуалізації наукового потенціалу студентів практична підготовка має більше можливостей порівняно з пояснювально-ілюстративним навчанням. Проте проведені опитування студентів виявили недооцінку ними ролі практики у формуванні науково-дослідницької компетентності.

Після того, як майбутній учитель під час польової практики реалізує свої теоретичні знання, оволодіє практичними вміннями і навичками, він зможе якісно навчати своїх вихованців, організовувати їхню продуктивну працю.

Навчальна практика з геоморфології – невід'ємна складова польової практики із загальногеографічних дисциплін і її метою є закріплення та поглиблення знань, набутих студентами під час вивчення курсу «Геоморфологія» і ознайомлення з антропогенними формами рельєфу – невід'ємним атрибутом, виразником і результатом діяльності людини.

Завданнями практики є :

- спостереження і осмислення форм рельєфу, процесів та явищ рельєфоутворення (ведення і документування маршрутних спостережень, опис геологічних розрізів, річних форм рельєфу);

- аналіз результатів та генетичних особливостей рельєфоутворюючих чинників, ендегенних, екзогенних та техногенних процесів динаміки антропогенних змін;

- вивчення в природних умовах просторово-часових характеристик, документів і пам'яток геологічного літопису як незаперечного доказу еволюційного розвитку земної кори та біоти;

- аналітичний підхід до вивчення та розв'язання проблем рельєфоутворення.

У результаті проходження практики, студенти повинні знати: теоретико-методологічні основи загальної геоморфології; особливості природних умов і природних ресурсів України; типологію та класифікацію рельєфу; вміти: порівнювати природні умови регіональних рельєфних одиниць, прогнозувати зміни рельєфу в умовах інтенсивної господарської діяльності людини; користуватися картографічними джерелами знань, виконувати аналіз природних умов і ресурсів, виявляти взаємозв'язки між природними умовами та видом господарської діяльності людини; виконувати картографічні моделі тощо [6].

Фахова практика з геоморфології, як і інші польові практики, поділяються на три послідовні етапи: підготовчий; польовий; камеральний. Польовий етап є найбільш важливим. Безпосередньо в польових умовах студенти знайомляться з характерними та відмінними особливостями форм рельєфу, історією їхнього розвитку, спостерігають специфіку проявів та результати ендегенних, екзогенних, антропогенних процесів, рельєфоутворюючі чинники та явища, а також набувають навичок узагальнення побаченого.

Навчальна практика з геоморфології складається з окремих модулів, які включають певні види роботи, а також завдання, що виносяться на самостійне опрацювання. Кожний модуль оцінюється певною кількістю балів.

Варто зазначити, що на кожний робочий день відводиться 6 годин, які включають і транспортні переміщення. Район здійснення практики також

залежить від змісту конкретного практичного заняття, мети та завдань, що визначаються для реалізації [5, 6].

Місцем проведення практики обирається таке, де на обмеженій території зустрічаються різні природні та антропогенні комплекси. Пропонується варіант проходження практики в межах південної частини Західно-Придніпровської денудаційної височини (околиці с. Чернятка Бершадського району, Вінницької обл. – смт. Завалля Гайворонського району Кіровоградської області), що є своєрідним та унікальним регіоном, віднесеного згідно схеми фізико-географічного районування України до Середньобузької височенної фізико-географічної області, де можна в повній мірі спостерігати та вивчати різноманітні геоморфологічні об'єкти.

Район проходження фахової практики з геоморфології можна віднести до території давнього освоєння, про що свідчать виявлені археологічні знахідки, хоча деякі затоплені зараз водами Гайворонського водосховища [2, 4]. За попередніми дослідженнями Дериземлі Н.О. цю територію було визначено як таку, що має риси старопромислових районів і зазнала потужних антропогенних змін [3, 4]. Враховуючи, що територія дослідження освоювалася людьми упродовж тривалого часу і окремі її ділянки мають риси старопромислових районів, є можливість під час практики вивчати антропогенні форми рельєфу різноманітного походження. Зокрема, студентами вивчається сільськогосподарський рельєф, рельєф ділянок спорудження гребель, водосховищ, під'їзних дамб (Гайворонська, Чернятська, Березівська(Савранська) ГЕС, водяні млини), рельєф смуг автомобільних і залізничних шляхів, рельєф промислових об'єктів, кар'єрів (Гайворонський спеціалізований гранітний кар'єр, кар'єр Заваллівського графітового комбінату, Ставківське родовище піску), відвалів тощо. Також, вивчаються похідні форми, що розвиваються у результаті формування антропогенного рельєфу (зсуви, осипи, обвали, ерозійні борозни тощо).

Крім надання певних умінь і навичок, завдання навчальної практики поєднуються із завданнями до кваліфікаційних робіт. Адже аналіз

організаційних прийомів вивчення географічних процесів і явищ, здійснений під час навчальної практики, сприяє прийняттю рішень щодо обґрунтування мети, постановки завдань і написання науково-дослідної роботи з геоморфології.

Список використаних джерел

1. Браславська О.В. та ін. Наскрізна навчальна програма фахової практики з географії : Навчальні програми / Укладач О.В. Браславська – Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. – С. 3-4.

2. Дериземля Н. О. Виділення гірничопромислового геоекотону Заваллівської ландшафтно-техногенної системи в межах міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України / Н. О. Дериземля, О. І. Ситник // Матеріали VII Всеукраїнської студентської наукової конференції «Сучасні проблеми природничих наук», проведеної 21-22 березня 2012 р. – Ніжин : «Наука - сервіс», 2012. – 111 с.

3. Дериземля Н. О. Техногенні ландшафти Кіровоградщини та їх вплив на природне середовище (на прикладі Заваллівського графітового комбінату) / Н. О. Дериземля, О. І. Ситник // Уманський державний педагогічний університет. Наукові записки УДПУ. – К.: Наук. світ, 2011. – Вип. 14. – 165 с.

4. Завалля: від минулого до сьогодення : посібник / уклад. Ситник О.І., Дериземля Н.О. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – 52 с.

5. Ситник О.І. До питання організації та проведення польових практик з фахових географічних дисциплін на природничо-географічному факультеті Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. / О.І. Ситник. // Географія, картографія, географічна освіта : історія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 9-11 жовтня 2014 р.) – Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2014. – С. 235-237.

6. Ситник О.І. Формування навичок науково-дослідницької роботи з географії під час навчально-польових практик з фахових дисциплін. /

О.І. Ситник. // Наукові записки екологічної лабораторії УДПУ. - Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. – Вип. 17. – С. 98-100.